

ДО ЛІТЕРАТУРНО-МЕМУАРНОЇ ТВОРЧОСТІ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА

Кость Адріанович Мацієвич (1873-1942) - відомий фахівець у галузі сільськогосподарської науки, громадської агрономії, учасник українського національно-визвольного руху початку ХХ ст., товариш генерального секретаря земельних справ за часів Української Центральної Ради, міністр закордонних справ Української Народної Республіки періоду Директорії, соратник Симона Петлюри, голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії, професор українських вищих шкіл у Чехословаччині, голова кількох громадсько-політичних і фахових організацій та наукових установ¹.

Портрет К.Мацієвича. 1920-ті роки. За І.Фещенко-Чопівським

Він залишив багату творчу спадщину. Його науковий доробок за неповними даними дорівнює понад 200 праць, в тому числі монографії, підручники, навчальні посібники, брошури, довідники, статті у фахових та громадсько-політичних часописах, рецензії. Кость Адріанович був редактором газет "Приволжский край", "Наша справа" (Саратов), "Южно-Русская сельскохозяйственная газета" (Харків), часописів "Агрономический журнал", "Хлібороб", "Вопросы местной кооперации", "Потребитель" (Харків), "Українська кооперація", "Вісник громадської агрономії" (Київ), довідково-енциклопедичних видань "Народная энциклопедия научных и прикладных знаний" (Москва, 1910, 2-й напівтом тому IV "Сельское хозяйство"), "Справочная книга для сельских хозяев" (Харків, 1913). Він брав участь у виданні газети "Нова рада" (Київ, 1918).

Крім того, роботи К.А.Мацієвича публікувалися на сторінках газет "Відродження", "Трибуна" (Київ), "Товариш" (Петроград), "Утро", "Наша жизнь" (Харків), журналів "Земство", "Земское дело", "Сельское хозяйство и лесоводство", "Вестник кооперации", "Вестник мелкого кредита" (Петербург), "Хуторянин"

(Полтава), "Тризуб" (Париж), "Закордонне Бюро Української Радикально-Демократичної Партії. Бюлетень" (без місця), "Український тиждень" (Прага), "Записки Української Господарської Академії в Чехословацькій Республіці" (Подебради), "Трибуна України", "Праці Українського Наукового Інституту" (Варшава), "Бюлетень Пресового бюро при Дипломатичній Місії У.Н.Р. в Румунії", "Бюлетень Українського Телеграфного Агентства" (Бухарест), "Український Агрономічний Вісник", "Кооперативна Республіка" (Львів) тощо.

Перша сторінка окремого тому "Народной энциклопедии научных и прикладных знаний", редактором якого був К.Мацієвич. 1912 р.

Незважаючи на величезну кількість вітчизняних і зарубіжних видань, в яких працював чи на сторінках яких публікував свої праці Кость Адрианович, недослідженою залишається його літературно-мемуарна спадщина. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) зберігається декілька праць саме такого характеру. Вони були підготовлені до друку, проте не були опубліковані. Однією з таких робіт є уривок з автобіографії К.Мацієвича під назвою "Назар Стодоля", опрацьований відомим українським державним і громадським діячем, дипломатом, істориком, юристом, публіцистом, літературознавцем Максимом Антоновичем Славінським (1868-1945)².

Уродженець с.Ставище на Київщині, випускник 2-ї Київської гімназії (1886), юридичного (1891) й історико-філологічного (1895) факультетів Київського університету, М.А.Славінський зарекомендував себе кваліфікованим журналістом і публіцистом. Після відбуття військової служби працював у редакціях періодичних видань “Жизнь”, “Мир божий”, “Наша жизнь”, “Речь”, “Свобода и право”, “Северный курьер”, “Товарищ”, “Труд” (Петербург), “Приднепровский край” (Катеринослав), “Южные записки” (Одеса). У 1905 р. був обраний до І Державної Думи, став редактором друкованого органу Української парламентської громади “Украинский вестник”, потім - співредактором історико-літературного відділу журналу “Вестник Европы”.

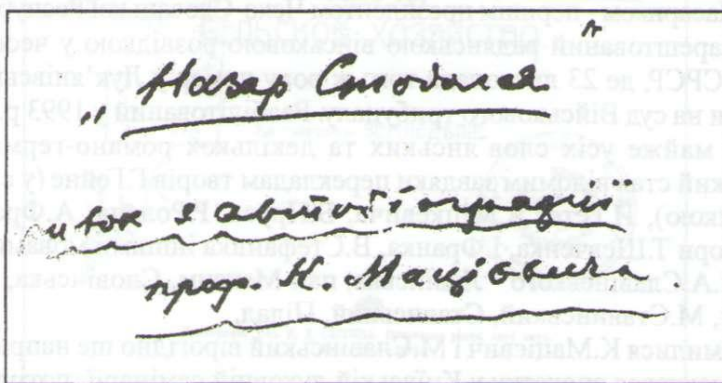
У російській столиці М.А.Славінський був діяльним членом місцевої української громади, організатором осередку Товариства українських поступовців, членом Української радикально-демократичної партії (УРДП). У роки Української революції 1917-1921 рр. Максим Антонович був співзасновником Української національної ради, членом її виконавчого комітету, представником Тимчасового уряду при Українській Центральній Раді, повноважним представником уряду Української Держави у Петербурзі, представником УНР у Новочеркаську, міністром праці УНР та головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Чехо-Словаччині. В еміграції працював в Українській господарській академії в Подебрадах та Українському високому педагогічному інституті ім.М.Драгоманова в Празі. Читав лекції з історії західноєвропейської літератури та новітньої історії. Був членом Союзу українських журналістів і письменників на чужині (Прага). Ще з дореволюційних часів мав дружні стосунки з Т.Масариком - першим президентом Чехо-Словацької Республіки. У травні 1945 р. був заарештований радянською військовою розвідкою у чеській столиці і вивезений до СРСР, де 23 листопада того ж року помер у Лук'янівській в'язниці у Києві, чекаючи на суд Військового трибуналу. Реабілітований у 1993 р.

Знавець майже усіх слов'янських та декількох романо-германських мов, М.А.Славінський став відомим завдяки перекладам творів Г.Гейне (у співавторстві з Лесею Українкою), Й.Гете, А.Міцкевича, Б.Пруса, Р.Ролана, А.Франса, а також перекладав твори Т.Шевченка, І.Франка, В.Стефаніка іншими мовами. Літературні псевдоніми М.А.Славінського - Лавінська, пан Максим, Словінська, М.Головатий, С.Лавинський, М.Ставинський, Стависький, Пілад.

Познайомилися К.Мацієвич і М.Славінський вірогідно ще наприкінці ХІХ ст., коли перший навчався спочатку у Київській духовній семінарії, потім - у гімназії, а другий - в Університеті св.Володимира. Обидва були членами українських студентських та учнівських громад (гуртків). Іноді на засіданнях гуртка, в яких брав участь К.Мацієвич, виступали О.Коніський, В.Антонович, М.Грушевський. В той же час М.Славінський навчався у В.Антоновича. Обидва згодом стали членами українських громад, проте в різних містах. У 1915 р. Кость Адрианович переїхав до Петрограда, де був професором Кам'яноостровських (пізніше - сільськогосподарський інститут) та Вищих Стебутівських жіночих курсів, членом Петроградського відділення Комітету щодо сільських ощадно-позичкових і промислових товариств, завідувачем економічного відділу Всеросійського земського союзу. Брав участь у роботі Вільного економічного товариства. Навесні 1917 р. входив до керівництва Ліги аграрних реформ, що була організована при цьому товаристві. У столиці, як згадував вже в еміграції К.Мацієвич, він “підтримував тільки старе приятельство з П.Стебницьким, О.Лотоцьким та М.Славінським”³.

У 1917 р. обидва, відомі вже на той час громадські діячі, входили до керівного складу Української радикально-демократичної партії. На початку 1919 р. К.Мацієвич і М.Славінський працювали в одному відомстві. Перший очолював Міністерство закордонних справ, другий - Дипломатичну місію УНР у Празі. В еміграції обидва належали до керівництва УРДП, працювали в українських вищих школах у Чехословаччині. У 1928-1931 рр. Кость Адріанович був головою Українського республікансько-демократичного клубу у Празі, з 1931 р. його замінив на цій посаді Максим Антонович. При цьому К.Мацієвич залишався заступником голови УРДК й одночасно головою Бюро праці - підрозділу клубу⁴. Тому не дивно, що автобіографію та деякі інші праці літературно-мемуарного характеру Кость Адріановича опрацюював та редагував М.Славінський.

Нижче подаємо повний текст уривка з автобіографії К.Мацієвича під назвою "Назар Стодоля". Вірогідно це не остаточний варіант тексту. М.А.Славінський не здійснив останню його правку. У цьому уривку йдеться про дитячі враження Кость Адріановича від вистави аматорського театру у с. Грушки, що на Київщині, на якій був присутній відомий український письменник, давній знайомий двоюрідного діда К.А.Мацієвича Іван Степанович Нечуй-Левицький. Кость Адріанович стверджував, що зустріч з письменником та вистава справили величезне і незабутнє враження на майбутнього науковця, прямо чи опосередковано вплинули на вияв його національного самоусвідомлення. У творі показано найближче оточення К.Мацієвича, середовище, в якому пройшли його дитячі та юнацькі роки. Крім того, йдеться про родичів вченого та людей, які в майбутньому стали знайомими фахівцями у галузі медицини.

Перша сторінка уривку з автобіографії К.Мацієвича "Назар Стодоля".
Публікується вперше

Твір друкується вперше з повним збереженням стилю автора. Публікатор у тексті використав апостроф там, де це потрібно за сучасним правописом. До документу додаються коментарі щодо осіб, назв і подій, про які йдеться у текстах. Археографічна обробка тексту проведена відповідно до загальноприйнятих правил - пропущені слова, прийменники чи сполучники, що їх відновлено упорядником, взято у квадратні дужки.

Ці перші різдвяні вакації⁶ (зіма 1884-1885 р.), коли я повернувся додому з Києва, перейшли дуже швидко, бо дома було так весело і приємно з усім отим милим звичайним обрядом, колядками, співами, постійними виїздами до сусідів, до яких мене вже брали, навіть тоді, коли інших дітей залишали дома. Так би ці вакації й минули, як один з тих моментів, що скріплюють та зміцнюють родинні зв'язки та зв'язки з батьківською хатою, звичайним сільським побутом та його традиціями, якби підчас них не трапилась одна подія, що саме їх виділила в пам'яті, як такі, що потім вже ніколи не повторювались та збереглися на все життя, може й несвідомо, як один з тих рішучих моментів, які пробуджують в свідомості людини ті потайні сили, що лучать її душу з стихійними національними шарами, виплеканими всіми попередніми поколіннями ще з тієї пори, коли ця національна стихія розвивалася легше й назовні виявлялася вільніше. Можливо, що якраз в такі хвилини зовсім несвідомо для людини в ній, хоч на найкоротший час, прокидається національна с о в і с т ь, підіймається голос національного с у м л і н н я, яке було приспане і чекало тільки саме цього часу, щоб піднятися та вийти на світ Божий. Правда, і подія ця була не зовсім звичайного характеру в тодішніх умовах і, принаймні для моєї родини і для мене, чимсь спеціально урочистим та до того часу нечуваним.

Недалеко від Білої Церкви у Васильківському повіті є село Трушки⁷, де жила тоді родина Радзівєвських. Пані Радзівєвська, Анна Семенівна, з роду Левицьких, була сестрою відомого українського письменника І.С.Левицького⁸, близького приятеля мого діда Л.С.Вишинського⁹. Крім того, сусідами Радзівєвських була родина Гребенєвських, з /.../, що підтримувала з ними як-найбільше приятельські відносини. Старші діти Радзівєвських були вже тоді дорослі, бо їх син Андрій учився в університеті на медичному факультеті, а дочка Галя вже кінчила гімназію. Як батьки, так і діти, під впливом І.С.[Левицького] дуже поважали українські традиції, завжди говорили по українському, й бажаючи зробити приємність своєму дядькові підчас його приїзду на Різдво до Трушок, вирішили зорганізувати аматорську виставу, вибравши для неї драму Т.Шевченка “Назар Стодоля”. Заходилися вони з цією справою задовго до приїзду І.С. з тим, щоб ця вистава для нього явилася свого роду сюрпризом. Молодь, яка згуртувалася з цією метою, дістала повне співчуття та широку допомогу також од місцевого посесора¹⁰ Судзиловського, що дуже був захоплений цією ідеєю та тим, що в його селі відбудеться така урочистість. Малося спочатку справу поставити на широку скалю і саму виставу відбутися у великому панському будинкові, але потім од цієї думки прийшлося відмовитись і надати виставі інтимнішого характеру, використавши, як велику салі¹¹ Радзівєвських, так і взагалі їх помешкання, звільнивши його на час вистави від усього зайвого. Цілком зрозуміло, що така небуденна подія, як аматорська вистава, та ще й українська, не могла залишитися довший час секретом, і про неї почали говорити зараз же, як тільки з'їхалися всі її учасники і взялися до репетицій і підготовки. Перші чутки про неї привезла мати з Білої Церкви ще перед приїздом дітей з Києва, де про неї вона чула в “клубі” відомого тамошнього купця (крамаря)¹², що завжди бував у курсі всіх значних подій своєї околиці:

-“Там таке, пані матушко, готується свято, що в нас ще ніколи не бувало оповідав він матері. - Ви напевне там будете, бо я знаю, що й Вас запросять. Так мені про це говорила матушка з Фурсів¹³, ваша сестра, що були у мене вчора. Бо

вони теж туди збираються всією родиною на другий день Нового року. Я б і сам радий би туди поїхати, та як же я можу кинути свій склеп¹⁴⁹?

Коли я приїхав додому, то новина, що в Трушках має бути вистава на другий день Нового Року, була вже загально відома, а коли вся родина на другий день Різдва Свят зустрінулася у діда Вишинського в Яцьках¹⁵ з Гребенецькими, то отримала через них і запрошення від о. Григорія Радзівєвського приїхати до них в Трушки в гості з приводу Нового року на вечірку. В самому запрошенні нічого не говорилося про виставу, але це ж і без того було відомо, що то буде за вечірка. Тоді ж таки в Яцьках на родинній нараді вирішено, що поїдуть до Трушок батько й маги та візьмуть з собою тьотю Людо і двох старших дітей: сестру Полю і мене. Скільки то плачу було й протестів з боку всієї решти дівчорі, яка мусіла залишитися дома. Тимчасом, воля старших була тверда й непохитна: можуть їхати тільки ті, що вже вчаться, а іншим на такі забави їздити не годиться: вони там тільки позасинають, а потім як їх везти сонних додому? І хоч Вітя весь час доказувала, що вона ні за що не засне і що вона вже теж більше року вчиться, то добилася тільки того, що решту дітей повезуть на цей вечір до бабуні, де їм знову запалять (засвітять) ялинку. Само собою, [час], що відділяв день отримання запрошення від того моменту, коли треба було виражатися на вечірку в Трушках, пройшов в нетерплячому очікуванні та постійних розмовах про те, що б воно могло бути за вистава та що в цій виставі має показуватися. Це очікування ставало все більше й більше напруженим, в міру того, як день вечірки наближався, а тому всі наші дитячі забави здавалися нам зовсім нецікавими в порівнанні¹⁶ з тим, що мало бути в тих самих, невідомих до цього часу Трушках. Нарешті цей такий очікуваний другий день Нового року настав. Збиратися почали з самого ранку, бо вирішили їхати на цілий день до діда, там і обідати, забравши туди всіх дітей, як було умовлене, - з тим, щоб вони там перебули весь час, поки та компанія, яка мала їхати на виставу, повернеться, а потім уже всі, переночувавши у діда, вже на другий день мали повернутись додому. Виїхали зараз же після обіду, бо до Трушок було понад 40 верст, і, хоч дорога того року стояла гарна, все ж таки з невеличким попасом у Білій Церкві їхати треба було не менше 5 годин, щоб своєчасно добратися до Трушок. Погода тоді стояла, як це часто буває на Україні в цю пору року, знаменита, соняшна, - був ясний день, з невеликим морозом, коли здається, що сані самі біжать по вигладженій на наїздженій дорозі. Добрі дідові коні бігли без всякого поганяння, повітря було таке, що дихалося повними грудьми, а сніг на дорозі та полях грав на сонці всіма кольорами веселки. При такій їзді і не зогляділись, як добігли до Білої Церкви, як ще й сонце не зайшло. По старій звичці заїхали до пані Соколовської, де напилися чаю та дали трохи відпочинути коням і виїхали далі, коли вже смеркло та почав світити місяць. Ще години дві гарної їзди по залитих місячним світлом полях, і нарешті показалися і Трушки, що також, як і більшість сел, розположені були по схилах горбків, з річкою та ставком проміж ними. Спустилися з горбка, проїхали церкву, і зараз же коло неї видно було церковний будинок, що стояв у глибині великого двору. В домі світилися всі вікна. Під'їхали, як звичайно водиться, до ганку, але на ньому стояли якісь то молоді паничі, які привіталися з батьком і попрохали його і всю компанію пройти до хати через кухню, що з неї на сьогоднішній день зробили передпокій, де роздягаються гості, бо звичайний передпокій, з якого входилося до залі тепер був у розпорядженні артистів, де вони вбираються та звідкіль виходять на сцену. Це відразу показало компанії, що справді таки всі чутки про виставу були правдиві, і їх чекає щось зовсім небуденне й небачене ще в цій околиці. Тимчасом, поки всі вилізли з

саней, під'їхала ще одна компанія і її теж направили до чорного ходу. Коли діти ввійшли до кухні, то побачили, що вже скрізь на лавах лежало багато одягу гостей, які приїхали раніш, і почали й собі роздягатись та при допомозі служниць укладати свій одяг до купи так, щоб він не перемішався з іншим. Аж тут вже прийшли й господарі, старі й молоді, щоб привітати нових гостей та провести їх до залі, де мала відбуватися вечірка. Пройшли через спальню, з якої теж було винесене все зайве, й увійшли до великої залі, що мала зовсім надзвичайний вигляд.

Довге очікування цієї вечірки, всякі розмови, що провадилися коло неї, якийсь особливий піднесений настрій, що його зразу відчували гості, як тільки входили до хати, біганина якихсь заклопотаних людей з одної кімнати до другої, - все це вплинуло на нас так, що, коли я з своєю приятелькою Полею, разом з батьком і тіткою опинились у залі, то й собі були захоплені цим спеціальним (особливим) настроєм. Нам здавалось, що нас справді чекає якась велика несподіванка і що все те, що тут зараз почуємо та побачимо, прийде до нас з якогось невідомого й таємничого світу. Певна річ, що ми обоє вже багато чули про театральні вистави; старші нам не раз оповідали про них, але ж це все відбувалося в Києві в театрах, займалися цим якісь спеціально призначені для того люде, а тут мало бути щось зовсім інше, в цій самій залі, до якої нас ввели і яка виглядала так несподівано й по новому: половина залі була тісно заставлена стільцями, на яких вже сиділо багато гостей, тихенько між собою розмовляючи, а та частина її, що прилягала до передпокою, була відділена від усієї останньої частини з двох боків дощатою вибіленою перегородкою, проміж обома кінцями якої натягнута була темно-червона завіса, що видимо могла розходитися й відкривати ту частину залі, що була нею завішена. По обох її боках горіли великі газові лампи, але так поставлені й закриті, що світло з них падало лише до тієї частини, що була закрита завісою. В залі вже було багато народу, і серед інших я побачив всю родину Гребенецьких, тьотю Олю з її чоловіком, а також багато знайомих з околиці, як старих, так і молодих, і дітей.

На передніх стільцях сиділи старші люде, а серед них невеличкий сивенький дідок, що на нього всі звертали особливу увагу й підходили до нього відатись¹⁷ з найбільшим респектом¹⁸. То й був І.С.Левицький, брат господині, що на його пошану й влаштовувалася вистава. Батько, залишивши дітей з тіткою, пішов і собі з ним привітатися, а потім повернувшись, сказав, що І.С. хоче бачити внука Л.С., і повів мене показати йому. Я не був несміливий та боязкий щодо знайомства з новими людьми, і тому пішов знайомитися з шановним гостем, начеб то це для мене була зовсім звичайна й буденна річ, але, коли батько підвів мене до цього сивенького бритого дідка і сказав:

"Оце й є мій син та внук Л.С." -, коли той дідок простягнув мені свою сухорляву руку та подивився своїми пронизливими очима, то я трохи зніяковів, але зараз же одійшов, коли той лагідно усміхнувся і тихеньким та тоненьким голосом, погладивши по голові, почав мене хвалити:

"Чув, чув я про тебе вже від свого приятеля Л.С. Каже він, що ти добре вчишся і дуже любиш науку. Старайся, щоб бути до нього подібним. Але не в усьому. Може дасть Бог, що твоє життя буде щасливіше за те, що йому випало на долю". І, повернувшись до батька, щось почав йому тихенько оповідати. Тут до нього підійшли нові гості і ми з батьком повернулись на своє місце. Вся розмова провадилася по українському, і мені було дивно, що такий поважний гість ні одного слова не закинув по російському.

"Куди це тебе водили, з цікавістю запитала Поля, коли я знову увівся коло неї. -Хто то такий той дідок, що гладив тебе по голові, а ти стояв червоний, як рак?"

-Та то ж І.С., приятель Л.С. Хіба ж ти не чула, що тато казав про нього?

-Ну, чула. Так хто ж він такий, що до нього водять хлопців, як до архієрея. І що він таке, що так задається?

-Та невже ти не знаєш? Він же відомий письменник!

-А що ж він таке написав?

-Е, що я тобі тут розказуватиму! Нехай дома розкажу, з досадою обірвав я, бо не міг згадати, що таке, власне, написав І.С.”

Тимчасом заля все наповнювалася та наповнювалася, бо прибували все нові гості, так що всі стільці були обсажені старшими людьми, а діти стояли коло своїх родичів між стільцями, а дехто з молодших стояли попід стінами; але, не дивлячись на такий натовп, в залі було порівнюючи тихо, бо всі дбали, щоб говорити на півголоса, а коли хто з дітей здіймав крик, то їх зараз же втихомирювали. Всі чекали та поглядали на завісу, що колихалася й просвічувала тіні людей, які щось там робили. І раніш вже було відомо, а потім по приїзді це було й підтвержене, що на виставі мають грати “Назара Стодолю”, драму Шевченка. Аматорський гурток, що організував цю виставу, спинився саме на цій п’єсі з тих мотивів, що вона не вимагає складних декорацій та має небагато дієвих осіб, а ще й тому, що гурток мав у своєму складі відповідних виконавців, головним чином з родини Радзівєвських та їх приятелів-сусідів, здебільшого студентів київського університету. Головні ролі в п’єсі були так розподілені: Хому Кичатого, сотника, грає М.Чернявський, студент-математик, Назара Стодолю - А.Радзівєвський¹⁹, теж студент, медик; Галю - його сестра, що мала надзвичайно гарний голос - сопрано і навіть готувалась до артистичної кар’єри; Стеху - молода матушка з Шамраївки, племінниця Радзівєвських; Гната Карого - старший Чернявський²⁰, теж студент, медик, пізніше дуже відомий в Києві лікар; решту ролей доручено теж їхнім колегам та родичам. Мабуть, як виконання п’єси, так і вся її вистава визначалися великою примітивністю і, певна річ, що в них зовсім мало було якого будь мистецького та артистичного елемента, але напевне рідко коли, як сама вистава, так і її виконавці мали більший успіх серед публіки, що наповнювала залю, а особливо серед дітей, які творили поважну частину цієї публіки. І мабуть цей успіх і те велике вражіння, що його справила вистава саме на дітей, залежали в найбільшій мірі від того, що вони чи не вперше в своєму житті відчували чарівну силу українського слова та під його впливом відчували в собі, в своїх душах відгук національної стихії, що до цього часу лежала в них або непробуджена, або навіть приглушена вихованням і навчанням, що були майже цілком²¹ позбавлені національно-українських елементів та впливів.

З того моменту, як погашені були всі світла в залі, і завіса, що відділяла відгороджену частину залі, розсунулась на два боки та перед публікою з’явилася гарно прибрана невеличка кімната з святочною вечерею на столі, і Стеха, молода й кокетлива молодиця в українському стилевому убранні розпочала свій перший монолог, очі дітей прикувалися до цього куточка залі з тим, щоб не переводячи духу, слідкувати за розвитком дії. Що з того, що п’єса сама в собі має значні художні та психологічні хиби й часто скидається на мелодраму? Для дитячого сприйняття, та ще тоді, коли драматичну дію йому доводиться бачити перший раз, мелодраматичні ефекти не тільки не здаються чимсь фальшивим, але навіть можуть справляти сильніше вражіння, бо ними підкреслюються основні моменти розвитку драматичної колізії та боротьби почувань окремих дієвих осіб. Тому, коли на кінець першої дії, після гострої драматичної сцени між Кичатим з одного боку і Назаром та Гнатом - з другого завіса знову зсунулась і настала перерва, то діти довго ще не

могли повернутися до своїх звичайних почувань, не могли одірвати очей від завіси, забувши про те, що на сцені ж були їхні старі знайомі, тільки перелицьовані на дієвих осіб Шевченкової п'єси:

-“Ой, нещасні ж вони! Щож з ним буде тепер, - прошепотіла Поля, стиснувши руку свого сусіда.

-А ти не бійся, нічого злого їм не станеться, - так само тихенько відповів я. Я читав це вже колись дома з книжки.

-Так чому ж ти мені не розказав раніше, коли ми збиралися їхати? Тоді й мені не було б так страшно. А хіба тобі не страшно?”

Я хотів їй сказати, що власне й мені “страшно”, бо, коли я колись читав це саме з книжки, то воно все здавалось зовсім інакше, так що я ніколи не міг собі уявити, що те все читане може обернутися в такі зворушливі та хвилюючі образи, але в залі знову вже засвітили світло і вона прийняла свій попередній спокійний вигляд, а старші люде заворушилися і почали розмовляти. Тимчасом діти здебільшого сиділи, не рухаючись з місць, і навіть дивувались на старших, що вони так поведуться, начеб то перед тим нічого такого надзвичайного й не було. Друга дія, з вечерницями, співами й танцями, кобзарем та центральною її фігурою - Стехою, що під покриткою кокетування, веселости та лицемірної ширости, провадить підступну гру, зробила на дітей вражіння своїм суто народнім колоритом, і вони, розвеселившись, разом із старшими голосно плескали всім виконавцям. Та коли завіса знову засунулась і артисти почали виходити на виклики публіки привітатися з нею, то діти стільки вже осмілились, що повставали з своїх місць і побігли до сцени, щоб ближче подивитися на цих всіх так гарно та мальовничо убраних людей, в яких почали пізнавати своїх знайомих. Але, коли знову третій раз розсунулась завіса і перед їх очима, замість сотникової кімнати й хати з вечерницями показався якийсь голий і пустий закуток з прикритою соломою долівкою, притрушеною снігом, розбитим і затуленим ганчіркою вікном, то їхньому веселому настроєві знову настав кінець. Вони зразу відчули, що тут може наступити якась несподівана і то найбільш “страшна” подія, і чекали її, затаївши дух. Весь швидкий та напружений розвиток дії, з появою Назара з Галею, потім Кичатого з своєю челяддю, сцена Кичатого з Гнатом, коли ось-ось на сцені станеться щось справді вже “страшне”, довів їх до того, що вони самі готові були б зірватися з своїх місць та бігти на сцену, щоб запобігти неминучій біді... І коли сотник нарешті здається та благословляє Назара й Галю, то, не зважаю²² на весь мелодраматичний і психологічно неправдивий ефект фінальної сцени, у них вирвався віддих заспокоєння та задоволення з того, що Назар і Галя таки вибороли собі свою долю. Вражіння було остільки сильне, що все інше в цей вечір відбулося, як у сні. Діти навіть не могли собі уявити, як то старші потім так весело вечеряли, пили, їли, співали, і що найшвидше - у всьому цьому нарівні з усіма брали участь також і ті особи, що тільки що перед тим переживали такі дивні події.

-“О, як би я хтіла зараз же їхати додому”, - весь час шепотіла Поля. І я цілком їй співчував. Але, коли ми спробували про це сказати тьоті Людї та батькові, то ті обоє нам рішуче заявили:

-“Нема чого вигадувати! О.Григорій і А.С. будуть дуже ображені, як ми поїдемо, не дочекавшись вечері. Та й ми також хочемо їсти. Ідїть-но бавтесь з іншими дїтьми”. Тому й прийшлося “бавитися”, а потім сидіти за вечерею, коли ніщо не йшло до рота; і високо вже стояв місяць над білою сніговою рівниною, коли з іншими виїхали ми з Трушок після цієї незабутньої вечірки. А коли я, після того, як вся компанія, переночувавши в Білій Церкві у пані Соколовської, на другий

день опинився дома, то зараз же кинувся до книжки з тим, щоб і ще раз на самоті пережити ті почування і вражіння, що так міцно мене захопили підчас вистави, та докладніше зрозуміти весь її зміст. Потім, на Водохреща, коли вся родина знову була в гостях у діда, щоб умовитися, як їхати до Києва, у мене була розмова з Полею з приводу вистави:

-“А знаєш, Полю, ми тоді не все зрозуміли, чого власне добивалася та Стеха. Це ж вона зрадила Назара і Галю та привела до корчми старого сотника з його челяддю.

-Та невже? От яка ж вона паскуда! А спочатку вона так мені подобалась. Нащо ж це вона таку пакость робила?

-Нащо! Вона ж хотіла вислужитися перед полковником і сотником та потім за все це стати сотниковою жінкою...

-Бач, яка вона хитра та злюща була! А ти не знаєш, Костю, де це все було?

-Як то не знаю! У Шевченка написано, що коло Чигирина, а от коли, то не сказано. Мабуть, що дуже давно.

-А чому ж давно. Могло ж таке трапитися й тепер.

-Та хіба ж ти не розумієш цього? Де ж ти тепер бачила таких сотників та полковників, щоб так вдягалися і так говорили. Де ж ти тепер щось подібне побачиш? Хіба ж ти не бачила у Василькові або Білій Церкві, як живе полковник і як він виглядає. Ні, давно це було, і Л.С. каже, що тоді було краще, та й у Шевченка також про це говориться. А чому, власне, краще, я й не розумію.

-А знаєш, що я тобі скажу? Мені й тепер добре. Ото тільки зле, що в тому “вчилищі” сидиш, як у монастиру, і, якби тато мене звідтіль взяли та віддали до гімназії, то я й зовсім була б щаслива. Тоді б я була вільна робити, що хочу, ходити, коли мені цього треба, і куди мені треба. І дуже часто ходила б я до театру, та не такого, як у Трушках, а до справжнього, де співають справжні опери. Такі, як то оповідав нам Ваня...

Як не старався я навернути розмову на те, що мене цікавило, але його приятелька була їже²³ під впливом інших турбот і головним чином завтрашньої подорожі до Києва, до нелюбого їй “училища”, і для неї було байдуже, чому це все так сталося. Так само не знайшов я охоти про це говорити у батька й у матері, яких теж більше турбувала справа якоїсь виплати грошей та збори до Києва. Тимчасом та тривога, яку викликала в душі ця вистава, ті клики внутрішні та сумніви, що сучасне життя якимось зійшло з того шляху, яким бігло колись, вже потім ніколи не припинялись (зникали).

Я почав думати та шукати відповіді на ці клики та сумніви.

¹Більш докладно про К.А.Мацієвича див.: Доманицький В. Кость Мацієвич (Замість вінця на могилу). - К., 1943; Витанович І. Історія українського кооперативного руху. - Нью-Йорк, 1964; Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919-1964). - Мюнхен, 1965; Власенко В. Штрихи до портрета Костя Мацієвича // Сумська старовина. - 1997. - №1. - С.25-30; Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник. - К., 1998. - С.126-127; Матвієнко В., Головченко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. - К., 2001. - С.78-82; Власенко В. Агроном і дипломат (штрихи до біографії Костя Мацієвича) // Політика і час. - К., 2002. - №10. - С.78-86; Він же. Кость Мацієвич: штрихи до портрета // Вісник Львівської комерційної академії. - 2002. - Сер.: Гуманітарні науки. - Вип.4. - С.67-78; Табачник Д. Історія української дипломатії в особах. - К., 2004. - С.210-227; Власенко В.М. Науковий доробок К.Мацієвича на сторінках петербурзького журналу “Земское Дело” // Проблеми історії України XIX - початку ХХ ст. - Вип.Х. - К.: Інститут історії України, 2005. - С.180-190; Табачник Д.В. Українська дипломатія: нариси історії (1917-1990 рр.). - К., 2006. - С.278-297; Єтик Л.І. К.А.Мацієвич - науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч // Український історичний журнал. - 2007. - №1. - С.125-135 та інш.

²Більш детально про М.А.Славинського (Славинського) див.: Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Бібліографічний довідник. - С.158-160; Наріжний С. Українська еміграція.

Культура української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С.Наріжним до частини другої). - К., 1999. - С.29, 42, 66-67, 72, 86, 108; *Стрельський Г.В.* Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917-1920 рр.). Біографічний довідник. - К.: Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, 2000. - С.32; *Веденєв Д.* Остання резиденція дипломата // Політика і час. - К., 2001. - №10. - С.38-42; *Славінський Б., Славінський Д.* Той шлях важкий, тернистий... // *Славінський Максим.* Заховаю в серці Україну. Поезія. Публіцистика. Спогади. - К., 2002. - С.5-32; *Зборовський А.* Україна Максима Славінського // *Наша Віра.* - К., 2003. - №1; *Веденєв Д., Будков Д.* Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби України в 1917-1923 роках. - К., 2006. - С.240-241.

³Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО). - Ф.3892. - Оп.1. - Спр.36. - Арк.91.

⁴*Власенко В.М.* Український республікансько-демократичний клуб у Празі й Олександр Олесь // Сумська старовина. - 2006. - №XX. - С.129-135.

⁵ЦДАВО. - Ф.4465. - Оп.1. - Спр.756. - Арк.1-11.

⁶Вакації - канікули.

⁷Трушки - село, нині Білоцерківського р-ну Київської обл.

⁸Левицький Іван Сергійович (літературний псевдонім - Нечуй-Левицький; 1838-1918) - відомий український письменник. Народився у сім'ї священика. Закінчив Київську духовну академію. Викладав у Полтавській духовній семінарії, гімназіях Каліша, Седлеця, Кишинєва. Після відставки жив у Києві. Автор повістей "Микола Джеря", "Бурлачка", "Кайдашева сім'я", науково-популярних історичних праць "Унія і Петро Могила...", "Український гетьман Богдан Хмельницький", драми "Маруся Богуславка". Перероблена М.Старицьким комедія "На Кожум'яках" (нова назва - "За двома зайцями") отримала широку популярність на сцені українського театру. Деякі твори Нечуя-Левицького були екранізовані. Більш докладно про І.С.Нечуя-Левицького див.: *Крутікова Н.Є.* Творчість І.С.Нечуя-Левицького. - К., 1961; *Власенко В.О.* Художня майстерність І.С.Нечуя-Левицького. - К., 1969; *Павловський І.І.* Вивчення творчості І.С.Нечуя-Левицького в школі. - К., 1969; *Єфремов С.* Історія українського письменства. - К., 1995. - С.481-484.

⁹Вишинські - родина, з якої походила мати К.А.Мацієвича. Л.С.Вишинський - дядько матері Костянтина Адріановича по одній лінії, К.Р.Вишинська - двоюрідна сестра матері, яка закінчила медичний факультет Цюріхського університету. В.П.Вишинський - двоюрідний брат матері К.Мацієвича по іншій лінії, випускник Лісового інституту. Усі троє брали участь у народницькому русі.

¹⁰Посесор - власник. У даному випадку поняття використано для означення орендаря.

¹¹Замість слова "сали" слід читати "залю".

¹²У круглих дужках подаються виправлені в оригінальному тексті слова. Вони надруковані над словом, яке виправляється.

¹³Фурси - село, нині Білоцерківського р-ну Київської обл. Там жила тітка по матері Костя Мацієвича.

¹⁴Склеп - у перекладі з польської магазин.

¹⁵Яцьки - село, нині Васильківського р-ну Київської обл. Там мешкав дід Костя Адріановича Л.С.Вишинський - приятель письменника І.С.Нечуя-Левицького.

¹⁶Так у тексті. Слід читати "в порівнянні".

¹⁷Так у тексті. Слід читати "вітатись".

¹⁸Це слово походить від англійського respect - повага.

¹⁹Вірогідно, йдеться про відомого в майбутньому хірурга та уролога Олексія Радзівєвського (1864-1934), який народився у м.Васильків. Небіж письменника І.С.Нечуя-Левицького, у якого виховувався. У 1890 р. закінчив медичний факультет Київського ун-ту, де був залишений для подальшої роботи. У 1903-1920 рр. - професор Київських вищих жіночих курсів, 1921-1930 рр. - Київського медичного інституту. Автор праць з оперативної хірургії, урології та бактеріології.

²⁰Вірогідно, йдеться про Олександра Черняхівського (1869-1930) - лікаря-гістолога. Народився у с.Мазепинці Васильківського пов. Київської губ. Був професором Медичного і Ветеринарно-зоологічного інститутів, дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Автор праць з гістології, ембріології та онкології. Проходив по справі СВУ на початку 30-х років ХХ ст.

²¹Так у тексті. Слід читати "цілком".

²²Вірогідно, слід читати "зважаючи".

²³Так у тексті. Слід читати "вже".